

Egy Weöres-balettvázlat története

1966-ban bölcsész diplomával a győri színház dramaturgjaként kezdtem pályafutásomat. Az időben sokat utaztam az országban a Népművelési Intézet megbízásából: amatőr színjátszók munkáját segítettem.

Igy jutottam el Kapuvár nyári vásári forgatagába is. Egy színházszerető néprajzos, Németh Imre vezetésével előbb a község kis taván, majd a művelődési házban óriási érdeklődés közepette játszották el a vidék legnevezetesebb figurájának, a legendás Hany Istóknak történetét. Ekkor döbbsentem rá, hogy a népi hagyományok milyen élő, közönségteremtő erővel hatnak napjainkban is. Tudatos gyűjtésbe kezdtem. Könyvtárakból és utaim során megismertem több vidék meséit, hiedelmeit, imáit, dramatikus játékeit, boszorkányperek anyagait stb. Végigböngésztem a magyar és európai drámairodalom és színháztörténet e körbe tartozó műveit. Érzékelttem azt a közismert tényt, hogy míg a magyar zenében, lírában és epikában Kodály, Bartók, Petőfi, Arany, Illyés, Nagy László, Móricz, Tamási művei milyen meghatározó szerepet játszanak, addig a dráma terén a meg-megújuló, hasonló szellemű törekvések elszigetelt kísérletek maradnak. És ebben a mindenkori színházak a ludasok.

A táncművészeti mozgalom terjedésével párhuzamosan — inspirációra is — amatőr televíziós vetélkedő zajlott „Szóljatok játszók, regőlők!” jellegével, valamint több fiatal színész falujáró turnékon a vásári komédiák világát elevenítette fel.

Segítettem szabolcsi faluk apraját-nagyját, hogy felelevenítsék és színpadra vigyék dramatikus emlékeiket. Rendeztem nyári népi vásárokat, fesztiválokat, televíziós vetélkedőre honismereti, egy megye néprajzi kincseit bemutató filmet stb., stb. Olyan művészeket kapcsoltam be színházi munkáimba, mint Schéner Mihály, Csutoros Sándor képzőművészek, Kocsár Miklós zeneszerző. E kodályi hangvételben írt nekünk mesét Csukás István és népi komédiát Békés József.

A téma érdekessége (gondolhat Lorcára is az olvasó) és az ügy jelentősége folytán az elmúlt 25 évben sokszor próbálkoztam a folklóriztikus témák színpadi feldolgozásával. Főiskolásként — 1974-ben — bemutattam a pécsi színházban Tarbay Ede Profán misztériumát, melyet (a lengyel Dejmek rendezéseinek hatására) a Székely fonó mintájára, betlehemes játékok felhasználásával írt.

Kapuvári élményeim után, mint említettem, lázas érdeklődéssel fordultam a magyar folklór színházi feldolgozásra alkalmas motívumai felé. Közben könyvek lapjain elem tárult Justh Zsigmond szenttornyai parasztszínházának évszázaddal ezelőtti példája. Egy majorsági épületben a falusi tanító segédletével görög tragédiákat, Molière-t játszottak a korabeli népszínművek társaságában. Párizsból több barát, művész, kritikus látta és csodálattal méltatta e magyar paraszti „antoiné-i színházat” (Antoine naturalista színházi forradalmáról tanulunk a főiskolán!), mint ahányan „leutaztak” e távoli békési birtokra a hazai színházi körökből.

Mi, magyarok csak irigykedve szemlélhetjük a színpadi irodalomnak és a színháznak azt a megszakítatlan, egymást megtermékenyítő áramlatát, mely naggyá tette a francia színházat. A középkori vásári játékok, a farce, majd a reneszánsz commedia dell'arte Molière-ben emelkedik világirodalmi rangra, és az abszurd drámák fényezésében jut el a XX. századig. A magyar faluból Párizsba eljutó Illyés Gyula a Tüvétevők és a Bolhabál komédiái megírásakor ugyanarra akart vállalkozni a Déryné Színházzal, amiről tapasztalatai nyomán ír Jacques Copeau, századunk egyik legjelentősebb francia színházi szakembere „A színház megújodása” című könyvében: „Milyen magasságokat hódíthatna meg ez az egyetértő közönség olyan vidékeken, ahol a lírai témák a múlt és a népi lélek mélységeiből fakadnak, és a költőnek nincs más dolga, mint hogy egyszerűen összegyűjtse és formába öntse őket?”

Ez a copeau-i kérdés és vágy munkált bennem is, amikor Illyésnél, Örkénynél és Weöres-

nél más-más ötlettel és témával jelentkeztem. Illyés Gyulát — műveivel kapcsolatos rendezői elképzeléseim megbeszélésére — több alkalommal is felkerestem. Békéscsabai főrendzségem programadó, nyitó darabjának a Bolhabált szemeltem ki. Gyula bácsi nem értette, miért éppen ezt a „jelentéktelen” művet választottam. Úgy tűnt, a hajdani kísérletétől többet várt, és elkedvetlenedett, sőt elfordult parasztszínházi illúzióitól. Én megkockáztattam azt az ellenvetést, hogy nem mindig az a legértékesebb mű, amit az alkotó annak tart. E komédiában csodálatos vitalitás, életerős és szárnyaló fantázia van (még ha dramaturgiailag egyenletlennek is vélhető):

A közönség rá is érzett erre az ősi, életvidám, természetes hangra. Nem mondtam le ezért arról, hogy újra kedvre derítsem Illyés Gyulát álmának megvalósítására. Egy sárréti kópé, egy életvidám szélhámos garabonciás: Csuba Ferkó történeteivel ostromoltam a már legyengült egészségű író. Úgy láttam, vagy tár¹ csak véltem látni, hogy szemében ismét megcsillan az érdeklődés. Átvette az anyagot, és a következő szavak kíséretében lépett íróasztalához: „Beleteszem ebbe a francia táskába, és idekészítem az asztalomra.” Sajnos, gesztusa már csak szimbolikus értékű maradt. Mindketten megpihentek... Azóta nem volt lelkem másnak felajánlani a témát.

Weöres Sándornál 1969-ben a kapuvári mesével kopogtam. Az ajtót Károlyi Amy nyitotta ki: nekünk, földi halandóknak esteli órában, nekik kora reggel. A küszöbön nem jutottam túl, mert családtagnak kijáró közvetlenséggel megkért, sétáljak még egy kicsit, amíg felöltöznek fogadásomra. És ha már úgys ráérek, hozzam el a hentesől a nekik félretett húst! Ekkor láttuk egymást először. Körülbelül fél órai séta után nemcsak megnőtt izgalommal, de a kezemben szorongatott csomagtól felbátorodva újra csengettem. A házigazdánál sem kellett sokat magyarázkodnom. Alig kezdtem bele „világmegváltó terveimbe” és Hany Istók csodálatos történetébe, kiderült, Sanyi bácsi gyermekkorá óta ismeri a mesét — még Szombathelyről. Percek alatt döntött: megírja a kért szindarabot, melyet nyáron Kapuváron már meg is rendezhetek.

Később elmondta leendő műve alap gondolatát is. Elrugaszkodva az eredeti témától, nála Hany Istók már civilizált ember, valami tudósféle. Az a kötelessége, hogy a Hanság mocsaraiból előbukkanó újabb és újabb vadembereket — „átnevelő intézetében” — a társadalom elvárásaihoz idomítsa. Csakhogy e civilizált — ma úgy mondanánk: átprogramozott — Hany Istók fellázad feladata ellen. Őt ugyan kiforgatták személyiségéből, de arra már nem vállalkozik, hogy mással ugyanezt megtegye. E keserűen gunyoros, satirikus rousseau-i gondolat (ő említette így) azért is megtetszett neki, mert — mint mondta — sok bíráló ér, hogy nem ír „társadalomkritikai” műveket.

— Gyere vissza egy hónap múlva, és már viheted az első részt! — ezzel búcsúztunk.

Nem éreztem a földet a lábam alatt, amint a Törökvész utcából távoztam. Szép, tiszta, holdvilágos éjszaka volt...

Másodszori találkozásunkkor azonban Sanyi bácsi szabadkozva fogadott. Nem tudta megírni a művet. Úgy vélte, hogy az első ötlete nem tetszik majd a kapuváriaknak, mert annyira elkanyarodott az eredeti mesétől. (Legfőbb szándékunk az volt, hogy „visszavigyük” a témát oda, ahonnan származik.) A történet hű feldolgozása esetén pedig az a gond, hogy a főszereplő nem beszél... Igazából operának való a téma. Valóban, magam is olvastam, hogy Pongrácz Zoltán zeneszerző hajdanán foglalkozott az anyaggal.

Döbbenetemben és szégyenemben a föld alá akartam süllyedni, hogy — fiatal dramaturg létemre — színpadi feldolgozásra alkalmatlan témát ajánlottam. Sanyi bácsi azonban ekkor a világ legtermészetesebb modorában így fordult hozzám:

— Írok neked, kárbotlásul, egy másik darabot.

Ijedtemben valami ilyesmit motyoghattam:

— Köszönöm szépen, de ezt... nem fogadhatom el...

Máig sem tudom felfogni, hogyan bénított meg a tisztelet és a büntudat, hogy méltatlannak éreztem magam egy önként ajánlott WEÖRES-MŰ elfogadására.

Nem emlékszem, hogyan jutottam haza.

Legközelebb csak 1981 telén — békéscsabai kinevezésem első évében — merészkedtem Weöres Sándor szemei elé. Ekkor már igen gyengén érezte magát. Szindarab írására nem lehetett rábírní. Azt is megemlítette, hogy amíg a meglévőket nem mutatják be, nem ír újat.

Csengery Adrienne társaságában beszélgettünk erről-arról. Egyszer — nyilvánvalóan sosem sértődött meg hajdani zöldfülűségemen — nagy szeretettel elővette egy olasz fesztivál műsorfüzetét. Nekem dedikálta, és a szokott természetes kedvességével elmesélte: mégis lett valami a Hany Istókból. Egy balett, amit Olaszországban Bartók-zenével elő is adtak.

Kedves olvasó! Ezt a szöveget nyújtom át, mint a mű első magyar kiadását.

Adná Isten, hogy a Csodálatos mandarin és a Fából faragott királyfi mellé kerülhessen ez a Weöres-balett is, táncművészetünk örökös repertoárjába!

Bár hazaérne...

RENCZ ANTAL

Van egy népmóda, a történetiség és a mese határán, mely elejétől végéig groteszk kontraszt: a Hanyistók. Alkítólag az 1700-as évek elején történt, hogy Esterházy Pál herceg jobbrágyai a Hanság mocsarából kifogtak egy ember-hal-béka csodálényt, s a herceg kastélyába, Esterházára vitték. Még csecsemő-korában egy fiút a mocsárba ejtettek (vagy fattyú volt és a lány-anya bedobta) s a fiú nem halt meg, hanem teste a vízi élethez alkalmazkodott, uszonyai, pikkelyei nőttek, fején és hátán tarajosgöte-szerű kanyarúccal keletkezett. Hát ezt a csodaszörnyet fogták ki a Hanságból és a hercegnek ajándékozták. Akkor 20-25 éves lehetett, az emberi életől teljesen idegen volt, jární se tudott, úsznival annál inkább, és nyers hallal, békával, csigával, víziszövényekkel táplálkozott. Valamennyire rá tudták szoktatni az emberi életmódra. De mégis, a vízbe vissza-szókött, és másodszor nem sikerült rákádni.

A balett bevezető-képe: A szörnyet hálóval kifogják a vízből, tehetetlenül vergődik a parton. A kastélyba viszik, ahol az udvarnép meglámulja, maga Esterházy Pál herceg is, és lánya a szép Krisztina hercegnisasszony.

2. jelenet: Kriszta kíváncsian, irtózáttal vegyes szeretettel, jární tanítja a szörnyet, s ez eleinte billággal követi, aztán mindinkább sikerül a lábön ugrabugnyulás.

3. jelenet: Papot hívnak, aki nagy könyvből nevet keres a szörnyetegnek. István nappján fogták ki a jegeshavas Hanságból, hát legyen Hany Istók. A pap megkereszteli; Hanyistók kevesli a csöpp keresztvizet, az egész keresztelőmedencét magára sűdítja.

4. jelenet: Kriszta már olvasni-írni tanítja Hanyistókat. Karját, kezét hajlítva betűket mutatgat. Hanyistók olykor okosan követi a tanítást, máskor butának mutatkozik.

5. jelenet: Pál herceg és az udvarnép elismeréssel adózik a tanítónői eredménynek. Hanyistók büszke.

6. jelenet: A szörny döllyfötte változik, mert azt hiszi, Kriszta hercegnő szerelemes öbélé. Ellopja Pál herceg palástját, és abban illeg-billeg a lány előtt. Béka-forma teste kilátszik, Krisztina visszahoz.

7. jelenet: Az udvarnép betödul, a kakaskodó Hanyistókat el akarja fogni, de Kriszta nem engedi, még bízik benne.

8. jelenet: A mérték betelik: Hanyistók állati szerelemmel megtámadja Krisztinát. Pál herceg menti meg, visszakerzi palástját a szörnyetegtől.

9. jelenet: Hanyistók kegyvesztett let, a lány is cserbenhagyja. Befogják konyhai munkába. De a halat nyersen megrabolja, s elkergetik.

Befejező kép: A munkába-fogott Hanyistók egyre nagyobb csöb-öket-kadakat cipel. Dühbe gurul, az egészét odavágja, visszamerékül a mocsárba. Krisztina sít utána, s arra vigasztalja.

Hát eddig tart a Hanyistók balett. A civilizált emberek és a vad szörnyeteg közötti állandó kontraszt. Gondolatmenete, mint a „Cantata Profana”-é: a kényelmes rabságnál többet ér a szilaj szabadság.